

Yazar Bilgileri
Author(s)

Doç.Dr.
Aziz Şeker
Amasya Üniversitesi Rektörlüğü
shuaziz@gmail.com
ORCID:0000-0001-5634-0221

Künye Bilgisi

Bauman, Z., & Donskis, L. (2022). *Akışkan Kötülük*. Çev. Akın Emre Pilgir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Imprint Information

Bauman, Z., & Donskis, L. (2022). *Liquid Evil*. (Akın Emre Pilgir, Trans). İstanbul: Ayrıntı Publication.

Makale Tarihleri
History of Article

Geliş Tarihi /Received
11.05.2023

Kabul Tarihi/Accepted
27.06.2022

Anahtar Kelimeler / Keywords

Sosyoloji / Sociology
Siyaset / Politics
Kötülük / Evil
Kültür / Culture
Kitap İncelemesi / Book Review

58

Teşekkür, Çıkar Çatışması ve Katkı Oranı Beyanı

Statement of Acknowledgment, Conflict of Interest and Contribution Rate

- Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Atıf / Citation

Şeker, A. (2023). Akışkan Kötülük. *Olgu Sosyoloji Dergisi*, 2(1), pp.58-61.

Değerlendirme

Bağımsız entelektüel kişiliğiyle yakından tanıdığımız sosyolog Bauman ile felsefeci ve siyaset kuramcısı Donskis'in kendi aralarında yaptığı söyleşilerin yer aldığı *Akışkan Kötülük (Liquid Evil)* kitabı 2022 yılında Ayrıntı yayınları tarafından basıldı. Kitabın çevirisi, Türkçenin olanaklarını oldukça iyi kullanan sosyal bilim alanındaki önemli çevirileriyle adından söz ettiren Akın Emre Pilgir'e ait. Bauman'ın, sosyoloji alanında okurlarıyla buluşturduğu kitapların arasında söyleşi ağırlıklı olanları da görmekteyiz. David Lyon ile *Akışkan Gözetim*, Rein Raud ile *Benlik Pratikleri*, Stanislaw Obirek ile *Dünyaya ve Kendimize Dair*, Stanislaw Obirek ile *Tanrı'ya ve İnsana Dair*, Leonidas Donskis ile *Ahlaki Körlük Akışkan Modernlikte Duyarlılığın Yitimi* yapıtları örnekler arasında sayılabilir. *Akışkan Kötülük* kitabını da bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

Dört bölüm olarak yapılandırılan çalışmanın "TINA'yla Yaşamak (Alternatifsiz Dünya)" adı altındaki önsöz metninde kitapla ilgili genel bir bilgi verilirken kötülüğün akışkan tezahürleri, akışkan-modern kötülük kavramları üzerinde duruluyor. Yazarlar kitap boyunca yapmaya çalıştıkları şeyi şöyle açıklıyorlar: "Mevcut kötülük kaynaklarını mümkün olduğunca ortaya koyabilmek ve akışkan-modern, kuralsız, düzensiz, atomlarına ayrılmış ve bireyselleştirilmiş, parçalanmış, kopuk ve özelleştirilmiş tüketim toplumumuzun mevcut aşamasında bu kötülük kaynaklarının çok sayıdaki akış yönünü mümkün olduğunca takip edebilmek" (s. 10).

Leonidas Donskis, "Akışkan Kötülük ve TINA Üzerine" ismini verdikleri giriş metninde ayrıca akışkan-modern kötülük biçimlerinin ölümcül bir zehir gibi aktığı mecraları saptayarak okurları bir keşif yolculuğuna çıkarmayı dener. Alternatifi olmayan bir dünyanın kapılarını aralar. Akışkan kötülük dost gibi görünen bir düşman, bütün engeller karşısında akabileme kapasitesine sahip. Akışkan kötülüğe dair karamsarlık çağının korku ve kadercilikle anılmasını gerektirecek çok sayıda örnek bulunuyor. Yazara göre de, "korkular, olumsuzluklar ve kötü haberler çağında yaşıyoruz" (s. 15). Deyim yerindeyse, klasik ütopyaların bir bir tedavülden kalktığı "Şeytan'ın el çekmediği bir dünyada" kötülüğün çoğaldığını tenimizin altında duyumsuyoruz.

Rahatsız edici bir olgu olarak ortaya çıkan, *There Is No Alternative* (TINA) cümlesiyle çevrilen "Başka Alternatif Yok" göndermesi ile "sosyal ve siyasi gerçekliğimiz içinde kötülüğün mukavemetini kolaylıkla tanımlayabileceğimiz olgunun aksine akışkan kötülük, iyiliğin ve sevginin görünümüne" bürünürken distopyalar dolu bir dünyada "determinist, pesimist, fatalist (kaderci)" bir dönemden geçiyoruz (s. 16-18).

Her gecen gün gözetlemenin yaygınlaştığı korku endüstrisinin gerçekliğini çok çeşitli hallerde deneyimlediğimiz bir dünyada akışkan kötülüğün stratejisine Donskis şu şekilde eğilir:

"TINA şeklinde adlandırdığımız sosyokültürel durumun ve akışkan kötülüğün karmaşık bileşimini oluşturmaktadır. Tüm insanlığa özgürlük, eşitlik, adalet, mantık, mutluluk arayışı imkânı, insan hakları, bireysellik ve birliktelik yetkisi, sosyal hareketlilik, sınırların olmadığı bir yaşam sözü verip sonrasında birdenbire ortadan kaybolmak, insanları özgürlük sanılan sayısız kimlik oyunuyla baş başa bırakmak, bir yandan da insanlara dönüp, kurumlara, yoldaşığa ve topluma katılıma pek fazla bel bağlamadan dünyanın problemlerini çözmenin kendi ellerinde olduğunu söylemek; işte akışkan kötülüğün denenip test edilmiş stratejisi budur" (s. 20).

Kitapta ironik görünen şey, katı kötülük döneminde tüm ahlak dışı yöneliminin ve aktif katılımlı olduğu düşünülen sürecin sonunda toplumsal adaletin ve eşitliğin gerçekleşeceğine dair beklentinin yerine "okyanusta boğulmanın adı özgürlük olacak" benzetmesiyle akışkan kötülüğün anlatılmaya çalışılıyor olmasıdır. Toplumsal krizlerin aşılmadığı, çevresel felaketlerin yaşandığı, Beck'in nitelemesiyle "risk toplumu" nun var olduğu, ütopyaların tükendiği, mahremiyetin kamunun ilgisi haline geldiği, sanal özgürlüğün kol gezdiği, sosyal ağların kontrolünün çok boyutlu bir hâl aldığı internetin toplumda bir tedirginlik aracı olarak kullanıldığı duyarlılığın yitiminin gece gibi çöktüğü bir gezegende akışkan kötülük galip gelmiş gibi görünür. Aynı söyleşide Bauman, Avrupa'da bir hayaletin, yani alternatif yokluğunun hayaletinin dolaştığından söz ederken güvenin düşüşünü, demokratik kurumların vaatlerini yerine getiremediğini *TINA* inancının kalıcı sonuçlarına bağlar. Bauman tarafından, ekonominin tiranlığının yaygınlaşmasıyla insanların giderek yoksullaşması, "topluluk" teriminin "ağ" terimiyle yer değiştirmesi, artan toplumsal eşitsizlikler ve sosyal sorunlar karşısında kendi iradeleriyle kalan insanlar, demokrasiye duydukları umudu yeniden nasıl inşa edebilirler? Sorusuna karşılık aranın diğer yandan kötülüğün kategorilerinin akışkan eğilimlere ve alışkanlıklara uymaya devam ettiği bir yeryüzünde modernitenin tüm araçlarıyla "dünyada bir şeyleri değiştirebileceğimiz inancı" nın nasıl yer değiştirdiği sorgulanıyor (s. 37). En kötüsüyse gerçek özgürlüğün, sanal özgürlükle ikame edildiği dijitalleşmiş sosyal ilişkilerin kutsal dünyasında hayal gücünün çığırından çıktığı psikososyal gerçekliğimizin düştüğü durumdur. Modern geleneğin dışında manipülasyonların algı dünyasını biçimlendirdiği yani esnek elle tutulamaz, akışkan kimliklerin atmosferinde kayıtsız yüzler haline gelmiş olmamız ise değişen konseptlerle artık ifade ediliyor. Zygmunt'un "akışkan" dünyasında duyarlılıklarımızı yitirmiş yüreklerimizle, toplumsal eşitsizliklerin yeni kurbanları olarak ahlaki bir yıkımın tanıklığını belki de yapıyoruz. Endişelerimiz, beklentilerimiz, umutlarımız, değerlerimiz açıkçası varlığımız prekaryalaşma sürecini yaşayan toplumlarda bir anlam bile ifade etmiyor.

"İnsan, Yok Hükümünde İnsana mı Dönüşüyor?" bölümünde, Leonidas Donskis, suçluluk duygusunun, adiaforanın, güvencesizliğin ve kemer sıkma politikalarının haritasına yönelerek tarihteki çalkantılı olayları ele alıyor. Kısa bir tarih okumasında bulunurken siyasi alandaki suçluluk etiği davranışına örnek olarak Holocaust'tan yıllar sonra Alman Şansölyesi Willy Brandt'ın diz çöküp özür dilemesini gösterir. Daha sonra ise günümüz Rusya'sı ile Almanya'sını karşılaştırır: "Almanya modern dünyada gerçekten Hobbesçu olmayan ilk devlet olmayı seçmişken, Rusya her zaman, yırtıcı, pişmanlık duymayan ve son derece ahlaksız bir siyasi dünyanın nasıl canlandırılacağı ve yeniden sahneye konulacağı konusunda takıntılı olmuştur ve 21. yüzyılda böyle olmaya devam etmektedir" (s. 42). Siyasetteki radikal

kötülüğün Rusya’da nasıl ete kemiğe büründüğünü ve radikal kötülüğün ülkenin bağımsız yazarlarına dokunduğunun altını çizer. Bauman ise modern siyasetin hegemonik özelliğine değinir. Levinas ve Arendt’in yazdıklarına dikkat çeker. Ona göre:

“Levinas veya Arendt neler yaptıklarını yazdıklarından beri ufuk açıcı ayrışmalar oldu: Hem de çok önemli bir şey oldu; ‘katı’ moderniteden ‘akışkan’ moderniteye geçildi, bir üreticiler toplumundan tüketiciler toplumuna, ‘bütünleştirici’ siyasi yapıdan ‘bireyselleştirici’ alternatifine ve sonuçta da ‘düzenleyici’ bir toplumdan ‘düzensizleştirici’ topluma geçildi. İçinde yaşadığımız dönem *egemenlik krizi dönemidir*; ister orijinal ilahi güç biçiminde ister güncellenmiş sekülerleştirilmiş/laikleştirilmiş enkarnasyonu biçiminde olsun” (s. 54-55).

Bauman’ın iddiası oldukça açık, ulus devletin sosyal işlevlerinin ortadan kaldırılmasının sonuçlarını özetleyen yukarıdaki yorum, “toplumsal olarak yaratılan sorunlara bireysel çözümler bulma”nın anlamsızlığına dair oldukça yerinde bir tespiti de içeriyor. Sosyal refahın önemsizleştirilmesi, doğrusunu söylemek gerekirse sosyal devletin lağvedilmesi “toplumsal kötülüğün ‘akışkanlaştırılmış’ biçiminin temel kaynaklarından biri haline gelmiştir. Kötülük insanlar arasında olması gereken ‘sosyal’ ilişkinin doğasını da bozmuştur. Bauman’ın kavramlarıyla *katı kötülükten akışkan kötülüğe* geçilen bir tarihsel süreçten geçişin emareleri somut özellikleriyle artık ön plana çıkmıştır. İnsansız hava araçları, akıllı füzeler sınırları aşıyor, elle tutulamayan kötülüklerin “akışkanlaştırılmış” türleri toplumsal kötülükleri beslerken, katil öldürdüğünü görmeden, onunla yüzleşmeden kuralsızlığın öznesi haline geliyor, dışlanmanın, ötekileştirmenin insanlık onurunu etkilediği, yaklaşan felaketlerin dünyanın var oluşunu tehdit ettiği bu dönemde kötülüklerin ortadan kaldırılmasının çok zor olduğunu ifade etmek gerekir.

Söyleşide, Donskis akışkan kötülüğü, ekonominin tiranlığı ile ele alıyor. Kamusal harcamalardaki büyük kesintilerin topluma olumsuz etkisini özellikle Baltık ülkeleri özelinde Avrupa’ya eğitimli göçü veren SSCB’den ayrılmış postmodern ve post-totaliter yönetimlerden geçen Litvanya ve Letonya örneğinden giderek değerlendiriyor. Kamusal alanın ortadan kaldırılışının alternatiften yoksun dünyadaki yansımalarına yaşam kesitlerinden örnekler verirken “sosyal/varoluşsal güvensizliğin”, bireyselleştirmenin, kötülüğün akışkanlığının yayılmasına yansımalarını masaya yatırır. Buradan hareketle bakıldığında, kamusal alanın çöküşüne ortak olduğumuz üzerinde yaşadığımız dünyanın sürdürülebilirliğinin tehlikede olduğunu söylemek için kâhin olmaya gerek yok.

“Kafkacılıktan Orwellciliğe mi? Savaş Barıştır ve Barış Savaştır” bölümünde Leonidas Donskis, Rusya Ukrayna dramına geniş bir açıdan eğilir. Diktatörlükler, çeteleşmiş rejimler, haydut devletlere ilişkin örneği inanılmaz bir hız ve yoğunlukla barbarlığa ve faşizme kayan Rusya bağlamında keskin çizgilerle eleştirir. Aynı şekilde Bauman da baskıcı siyasi rejim olarak Rusya’yı totalitarizm olgusuyla birlikte kritik eder. Orwell okuması yaparak, insanlığa olan inancımızı ne zaman ve nasıl kaybettik? Sorusuyla yanıtlar arar... Sonuçta Rusya’nın güncel ideolojisini “yelpazenin bir ucunda, ‘gözetimli demokrasi’ modeli ile Putin tarzı post-Orwellci deneyimlerin içinde diktatör, neo-empyralist, revizyonist şemalar barındıran Putinizm kimliğiyle görülmesi gerektiği yönünde bir değerlendirmede bulunur.

60

“Modernitenin Büyük Vaatlerini Nerede Bulabiliriz? Cesur Yeni Dünya’da Korku ve Tikinti” bölümüne Leonidas Donskis şöyle bir saptamayla başlar: “21. yüzyılın başında, iktidarın başarılı bir şekilde kullanılmasının ister makul ölçüde şiddet ister iyi bir ekonomik performans şeklinde tezahür ediyor olsun, giderek artan bir şekilde bireysel özgürlükleri, sivil özgürlükleri ve insan haklarını terk etme lisansı haline geldiği bir dünyada yaşıyor olmamız kuvvetle muhtemel görünüyor” (s. 130). Tarihsel olarak bakıldığında, bu mantık kalıcılık kazanmış olabilir. Söyleşide Bauman ise Irak ve Suriye’deki krizlere dikkat çekerken, Donskis, tüm Avrupa siyasetinin ve yumuşak gücünün acizliğini, yarattığı ahlaki ve politik körlüğü ve kendini nasıl da aldattığını ele alır. Örnek olarak, Srebrenica’da 8000 sivilin Hollanda barış gücünün gözleri önünde iki gün içinde katledilmesini bu aldatmacanın zirve yaptığı nokta olarak belirtir (s. 145). Ne yazık ki, insanlığa karşı işlenmiş suçlar açısından gezegenimiz trajik, bir o kadar korkunç ve alçaltıcılıklarla dolu bir geçmişe sahip. Bu anlamda Yugoslavya’daki savaş ve Bosna-Hersek’teki katliam da Avrupa açısından kendisini vicdanen sorgulaması gereken bir reçete ortaya çıkarmıştır. Milliyetçiliğinin her formatının karşılıklı sorgulandığı bu bölümde Bauman başka bir konuyla söyleşiyi sürdürür. Modern barbarlık ve ahlaki körlüğün kol gezdiği bir dünyada yeni yüzüyle yoksulluk olgusunu irdeler. Bauman’ın aktarımı ile giderek büyüyen yoksulluk işe yaramaz / ex-metalaştırma durumlarıyla değerlendirilir:

“Tarihin bilinen bölümünde ilk kez, insanlığın büyük bir kısmı (en yoksul, en yoksun olanlar, onurlu ve değerli bir yaşam umudundan ve ihtimalinden, kendilerini sefaletlerinden kurtarma araçlarından mahrum bırakılmış insanlar) bir ‘toplumsal işlevden’ ve dolayısıyla toplumda bir yer sahibi olmaktan mahrum bırakılıyorlar. Yoksullar ilk kez ‘işe yaramaz’ durumdadır, oynayacak rolleri yok” (s. 175-176).

Sosyal dışlama mekanizmasının gelip dayandığı yerde, dışlanan insanların toplumsal bağları kopmuştur. İnsanların kullanılıp atıldığı tüketim malları olarak nitelendirildiği bir sosyal-tarihsel kesitte finansal sistemler için dışlananlar toplumun alt sınıfları, uçları, haklarından mahrum bırakılanlar olmakla kalmıyorlar; onlar toplumun bir parçası bile kabul edilmemektedirler. Sosyal politikanın işlevsizleştiği, sosyal devletin olanaklarının belli bir yaşam şartı dahi sağlayamadığı dışlanan insanlar artık ‘sömürülenler’ değil, toplumun dışına itilenlerdir. Başka bir ifadeyle ekonomik birim özelliği olmayan ‘artıklar’dır. Akışkan kötülüğün kökenlerini ortaya çıkarmaya çalışan her iki yazarın, bütün bunlara karşı ileri sürdükleri karşı-eylem stratejisinin, sosyal eşitsizliklerin, ekonomik tiranlığın, dışlanmanın, şiddetin olmadığı bir dünya tahayyülünü içermesi dikkate değerdir (s. 178-179).

“Unutulmuş Ataların Gölgele mi? Maniheizme Geri Dönüş” kısmında, Leonidas Donskis, Avrupa’daki derin krizi kritik ederken kitap boyunca sıklıkla eleştirdiği Rus siyasetinin yanında bu kez edebiyat penceresinden bir tartışma açar. Rus siyasetinin modern Avrupa ile neredeyse hiç ilgisinin bulunmadığını, ancak Rus edebiyatı ve kültürünün Avrupa’nın mucizelerinden biri olduğunun altını çizer (s. 181). Nihayetinde Donskis, Rus edebiyatının, Avrupa kültürel kanonunun

önemli bir parçası kabul edilmesi gerektiği yönünde bir düşünce yapısına sahiptir. Dostoyevski, film yönetmeni Sergei Parajanov, Kira Muratova, Ermeni asıllı büyük şair Sayat Nova'nın öneminden söz ettiği söyleşide Avrupa kültür anlayışını önemser. Ona göre:

“Modern dünyamızda kültür kanonunu bugünkü haliyle tek bir kültüre sıkıştırmak pek mümkün değildir. Bir şeyi yalnızca bir kültüre yerleştirme yetisi, sadece politik bir icat yaptığımız veya kültür olarak maskelenen politik bir projeye sahip olduğumuz anlamına gelir. Bunun yerine, bir kültüre başka bir kültür tarafından nüfuz edilip yeniden keşfedildiği her durumda Avrupa yeniden doğar. Avrupa katıksızlıkla ilgili değildir; daha çok bir olay örgüsü, anlatı ve hafıza çerçevesinde bir başkasının hayatını yaşama yeteneğiyle ilgilidir” (s. 185).

Yukarıdaki sosyal analizde Donskis'in, siyasal rejimini ciddi bir şekilde eleştirdiği Rusya gibi bir devletin edebiyatına yaklaşımının farklılaştığını okuyoruz. Diğer yandan aynı söyleşide kültürlerin geçişkenliğini dile getiren Bauman ise Donskis'i desteklercesine çokkültürlülüğün öneminden hareket eder. Çokkültürlü bir dünyada yaşıyor olduğumuz gerçeğini şöyle ifade eder: “Bu dünya, fikirlerin, değerlerin, inançların ve bunları taşıyan insanların muazzam göçünden oluşan bir ürün olarak görülebilir” (s. 191).

Toparlayacak olur isek, ilk bakışta distopik bir hava estirdiği duyumsansa bile *Akışkan Kötülük*, barış içinde sosyal eşitsizliklerin giderildiği bir dünyada yaşamak isteyenlerin göz atması gereken bir yapıt kimliğiyle öne çıkıyor. Nitekim, incelediğimiz bu yapıtın, belirsizliğe sürüklenen istikrarsız, nefret ve korkunun kol gezdiği bir dünyada ahlaki yükümlülüklerin hakikat temelinde yeniden tanımlanmasına katkı sağlayacağını da belirtmek gerekir. Alternatiflerin yok olmadığını düşünürsek, günümüzde bilgeliyle ve deneyimleriyle de insanlığın tarihten getirdiği, onur-haysiyet-refah-insan hakları gibi değerler varlığını koruyor. Bauman ve Donskis'in, belirledikleri sosyal-siyasal meselelere politik ve sosyolojik pencerelerden yaklaşırlarken okuru bu değerlerle bir kez daha aynı masa etrafında buluşturmayı başarmış olduklarını söylemek mümkündür.

Kaynakça

Bauman, Z., & Donskis, L. (2022). *Akışkan Kötülük*. Çev. Akın Emre Pilgir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.